

Strategické angažovanie Ruskej federácie a Spojených štátov amerických v Južnom Kaukaze: Štyri etapy vývoja

Strategic engagement of the Russian Federation and the United States of America in the South Caucasus: Four phases of development

Jakub Maco

Abstrakt: Článok analyzuje strategické angažovanie Ruskej federácie a Spojených štátov amerických v Južnom Kaukaze v štyroch etapách vývoja od konca Studenej vojny po súčasnosť. Prvá etapa je vymedzená na začiatok 90. rokov, druhá od polovice 90. rokov po 2003, tretia od 2004 po 2008 a štvrtá od 2009 po 2016/2017. Počas sledovanej doby je možné badať tri hlavné trendy. Po prvé, Rusko tu má trvalé strategické záujmy, ktoré sa prekrývajú s udržiavaním ruskej štátnej bezpečnosti a zaistením si pozície najmocnejšieho externého hráča v regióne. Po druhé, bariérou pre realizovanie ruských štátnych záujmov je ruská slabosť a aktívne angažovanie USA/NATO. Po tretie, Južný Kaukaz predstavuje pre Rusko strategicky dôležitejší priestor ako pre USA/NATO.

Abstract: This article analyzes strategic engagement of the Russian Federation and the United States of America in the South Caucasus in four phases of development from the end of the Cold War until present day. The first phase covers early nineties, the second is from mid-nineties to 2003, the third from 2004 to 2008 and the fourth from 2009 to 2016/2017. There are three key trends during the examined period. First, Russia has permanent strategic interests in the South Caucasus due to maintaining its own state security and securing the position of the most prominent external actor in the region. Second, Russia's weakness and active engagement of the US/NATO are barriers to realizing Russia's state interests. Third, the South Caucasus is strategically more significant to Russia than the US/NATO.

Kľúčové slová: Arménsko; Azerbajdžan; bezpečnosť; Gruzínsko; NATO; Rusko; sféra vplyvu; stratégia; USA

Keywords: Armenia; Azerbaijan; Security; Georgia; NATO; Russia; Sphere of influence; Strategy; USA

ÚVOD

Cieľom tohto článku je použiť vysvetľujúci rámec založený na kombinácii neorealizmu a konštruktivismu, ktorý objasňuje záujmy Ruska a USA v Južnom Kaukaze a ich relatívne súperenie a angažovanosť v tomto regióne. Článok sa preto nebude ortodoxne pridŕžať jednej teórii, keďže akákoľvek teória sama o sebe neposkytuje všetky potrebné nástroje na objasnenie vnímanej reality. Konštruktivismus do analýzy prináša myšlienkové faktory, prepája štruktúru a činiteľov, ktorí štruktúru interpretujú, a zároveň lepšie vysvetľuje zmeny v dynamických procesoch, ktoré možno badať v rozličných etapách vývoja.

Moderné Rusko má trvalé strategické záujmy v Južnom Kaukaze ako regióne na jeho hraniciach, ktoré prevažujú záujmy akejkoľvek západnej mocnosti, vrátane USA.¹ Konsenzus súčasnej ruskej bezpečnostnej a zahraničnopolitickej elity počas Putina pripomína prístup neorealizmu, keďže kladie dôraz na geopolitickú triádu dominovanú hrou s nulovým súčtom, rovnováhou síl a sférami vplyvu v dôsledku anarchického a nepriateľského charakteru medzinárodného systému.² Rusko má teda maximalistickú koncepciu bezpečnosti udržiavanú kontrolou nad priľahlým priestorom, ktorá sa vzťahuje najmä na vojenskú, politickú a ekonomickú dominanciu v regióne.

Rozpad Sovietskeho zväzu a koniec bipolárneho systému predstavoval kritickú ruptúru nie len pre USA a Rusko, ale aj Južný Kaukaz, ktorý bol do tej doby integrálnou súčasťou sovietskeho pólu. Rusko vtedy prežívalo chaotické obdobie a tento región bol vystavený pôsobeniu nových aktérov, síl a procesov, ktoré demonopolizovali kontrolu a výhradnú dominanciu ruského štátu nad Južným Kaukazom.

Hlavné argumenty tohto článku je možné zhrnúť do dvoch rovín. Po prvé, vo vymedzenom čase od rozpadu Sovietskeho zväzu po súčasnosť sú intenzita a charakter strategického súperenia medzi Ruskom a USA značne tvarované meniacou sa vzťahovou konfiguráciou týchto aktérov v súvislosti s regionálnou dynamikou Južného Kaukazu. Po druhé, ak sú záujmy a angažovanosť USA v regióne na vyššej úrovni, tieto procesy sú ruskou stranou interpretované ako hrozba a negatívna expanzia USA v ruskej sfére vplyvu, ktorú treba zastaviť alebo zvrátiť. Avšak, Južný Kaukaz a jeho časti nie sú len pasívnymi príjemcami strategických záujmov USA a Ruska, ale z istej miery ich aj priamo alebo nepriamo tvarujú. V hlavnej časti článku sú postupne rozpracované štyri etapy vývoja.

Prvá etapa: začiatok 90. rokov

Na začiatku 90. rokov sa záujmy USA sústredili predovšetkým na krajiny, v ktorých sa nachádzal sovietsky nukleárny arzenál, teda na Rusko, Ukrajinu a Kazachstan. Okrem podpory nezávislosti novovzniknutých štátov ako demokratické trhové ekonomiky boli strategické záujmy a zahraničná politika USA v Južnom Kaukaze takpovediac neexistujúce

¹ De Waal, Thomas. *The Caucasus: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 4.

² Stent, Angela E. Restoration and Revolution in Putin's Foreign Policy. *Europe-Asia Studies*. 2010, 60(6), 1090.

a nesformulované. Podľa Fredericka Starra³ bola „vláda USA žalosťne ignorantná“ voči tomuto regiónu. Počas konfliktov Gruzínsko – Abcházsko a Gruzínsko – Južné Osetsko, pri sprostredkovaní dialógov medzi konfliktnými stranami, ako ani pri ich riešení USA nehrali významnú úlohu, participujúc len cez medzivládne organizácie ako OSN a OBSE/KBSE.

V otázke Južného Kaukazu boli aktívne zaangažované dva typy aktérov. Prvými aktérmi boli rôzne transnacionálne ropné a energetické spoločnosti ako ExxonMobil a Chevron, ktoré si od začiatku 90. rokov zriadili pobočky v Azerbajdžane s cieľom preniknutia do novootvorených ropných trhov. Záujmy ropných spoločností však začali významnejším spôsobom tvarovať prístup USA k Južnému Kaukazu až v polovici 90. rokov, teda v druhej etape.⁴

Druhým typom boli rôzne arménsko-americké organizácie a lobingové skupiny, ktorých cieľom bolo presadzovanie politik výhodných pre Arménsko. Podľa De Waala⁵ boli v tomto období Američania arménskeho pôvodu žijúci predovšetkým v Kalifornii a Massachusetts „jednou z najhlasnejších etnických komunít v krajine a arménska loby jednou z najsilnejších v Kongrese.“ Vplyv týchto skupín na zahraničnú politiku USA sa prejavil prijatím nápravy Sekcie 907 Nariadenia o podpore otvorených trhov a slobody pre Rusko a vznikajúce eurázijské demokracie z roku 1992. To autorizovalo vytvorenie množstva programov na podporu voľného trhu a demokratických reforiem v štátoch bývalého Sovietskeho zväzu okrem Azerbajdžanu, ktorý bol na základe Sekcie 907 o Obmedzení pomoci Azerbajdžanu vyňatý z nariadenia⁶. Arménska loby, a teda aj zahraničná politika USA tak reagovala na blokádu Arménska Azerbajdžanom počas ozbrojeného etno-teritoriálneho konfliktu o štatút a politické usporiadanie Náhorného Karabachu. Počas trvania ostrej bojovej fázy konfliktu mala arménska loby so značnými finančnými a nefinančnými zdrojmi v podstate monopol na interpretáciu a prezentáciu konfliktu ako výlučnú agresiu Azerbajdžanu, bagatelizujúc udalosti nenahrávajúce arménskej strane ako napríklad tragédia v Chodžalí.

Počas prvej etapy bol prístup Ruska k regiónu z veľkej miery nekonzistentný a často protichodný⁷ v dôsledku nejednotnosti a súperenia štátnych inštitúcií a bezpečnostných a zahraničnopolitických elít o budúcom smerovaní Ruska na novej medzinárodnej scéne. V popredí boli dve koncepcie: „neoeurázijská“, rozšírená medzi vojenskými, bezpečnostnými a konzervatívnymi elitami a „západná“, prevládajúca medzi kozmopolitnými a zahraničnopolitickými elitami.

³ Starr, Frederick. Power Failure: American Policy in the Caspian. *The National Interest*. 1997, 47(Spring), 25.

⁴ Cornell, Svante E. *Small Nations and Great Powers: A study of ethnopolitical conflict in the Caucasus*. London: Routledge, 2001, s. 357.

⁵ De Waal, Thomas. *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through Peace and War*. New York: New York University Press, 2003, s. 4.

⁶ US Government Publishing Office. Public Law 102-511 – Oct. 24, 1992 [online]. 2013 [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/STATUTE-106/pdf/STATUTE-106-Pg3320.pdf>

⁷ Danilov, Dmitrii. Russia's role. In John Lattimer, ed. *A question of sovereignty: The Georgia-Abkhazia peace process*. London: Conciliation Resources, 2010, s. 42-49.

Pre prvú z nich predstavoval Južný Kaukaz významnú geopolitickú a strategickú nárazníkovú zónu, v ktorej si Rusko musí udržať štátne záujmy a zároveň byť akýmsi patrónom a kľúčovým hráčom v regióne. Naproti tomu, prozápadná koncepcia kládla minimálny dôraz na Južný Kaukaz a sústredila sa na domáci rozvoj a euroatlantické smerovanie Ruska. V konečnom dôsledku sa neoeurázijská koncepcia stala dominantnou, čo potvrdilo aj prijatie Ruskej vojenskej doktríny z novembra roku 1993 podpísanej Borisom Jeľcinom, ktorý sa takto zaväzoval silovým zložkám za pomoc pri vyriešení Ruskej ústavnej krízy.⁸ Táto doktrína napríklad identifikovala lokálne vojny, ozbrojené konflikty, rozširovanie aliancií a vojenských blokov pri ruských hraniciach ako hrozby pre štátnu bezpečnosť.⁹

Začiatkom 90. rokov počas absencie jednotnej strategicko-politickej koncepcie Ruska voči Južnému Kaukazu boli hlavnými aktérmi v regióne dezintegrojujúce časti postsovietsko-ruského silového aparátu, ktoré sa angažovali vo všetkých spomínaných etno-teritoriálnych konfliktoch. Významnú úlohu hral predovšetkým Pavel Gračev, v tej dobe ruský minister obrany a blízky spolupracovník prezidenta Jeľcina.

V konflikte Arménsko – Náhorný Karabach – Azerbajdžan participovali bývalí sovietsko-ruskí vojaci ako žoldnieri na oboch stranách a ruský silový aparát spočiatku dodával zbrane ako Arménsku, tak aj Azerbajdžanu, usilujúc sa o vyvážený prístup k obom stranám a zaisťujúc si tým pádom dominantné postavenie v konflikte. V priebehu roku 1992, teda v čase azerbajdžanského odporu k ruským politikám a vplyvu v regióne, však ruská strana začala favorizovať Arménsko, ktoré súhlasilo so vstupom do Spoločenstva nezávislých štátov (SNŠ) a podpísaním Zmluvy o kolektívnej bezpečnosti, neskôr pretransformovanej na Organizáciu Zmluvy o kolektívnej bezpečnosti (OZKB). Gračevov cieľ bol maximalizovať ruskú vojenskú prítomnosť v regióne¹⁰ a v prípade Arménska nadviazať na 102. vojenskú základňu v Gjumri zo sovietskych čias. Zámerom Arménska bolo získanie silného patróna v oblasti bezpečnosti, reagujúc tak na turecko-azerbajdžanskú os. Ruskej strane sa nakoniec podarilo do SNŠ a OZKB priviesť aj Azerbajdžan, hrať rolu kľúčového mediátora medzi oboma stranami, a zároveň vyprofilovať sa do pozície významného hráča v Minskej skupine OBSE, ktorá podporuje mierovú rezolúciu konfliktu a dialóg medzi stranami.

Avšak Heidar Alijev, v tej dobe nový azerbajdžanský prezident, napriek skorším prísľubom neakceptoval ruskú vojenskú prítomnosť na území Azerbajdžanu. V podstate demonopolizoval ruskú dominanciu v riešení konfliktu o Náhorný Karabach, keď docielil permanentné stiahnutie ruskej 104. divízie a taktiež nepovolil rozmiestnenie ruských mierových jednotiek na línii kontaktu v militarizovanej zóne medzi arménskymi a azerbajdžanskými silami.¹¹ Ruské záujmy sa teda do istej miery podarilo naplniť, keďže Rusko si zaistilo pozíciu silnejšieho bezpečnostno-strategického patróna Arménska garanciou

⁸ Ref. 4, s. 330.

⁹ Ruská vojenská doktrína. The Basic Provisions of the Military Doctrine of the Russian Federation [online]. 1993 [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/russia-mil-doc.html>

¹⁰ Ref. 1, s. 118.

¹¹ Ref. 4, s. 347.

prítomnosti ruských vojakov na arménskom území a účasťou Azerbajdžanu v regionálnych štruktúrach dominovaných Ruskom.

Pri etno-teritoriálnych konfliktoch Abcházsko – Gruzínsko a Južné Osetsko – Gruzínsko hrala podpora dezintegrovaných častí postsovietsko-ruského silového aparátu kľúčovú úlohu jednak počas konfliktov, predovšetkým pri podpore Abcházsku, a tak isto aj pri rokovaniach o prímerí a následnom rozmiestnení ruských jednotiek. Silnejúca vlna gruzínskeho nacionalizmu vedeného prezidentom Zviadom Gamsachurdiam a namiereného proti Rusku a právam menšín na autonómiu bola v priamom konflikte so záujmami Moskvy, ktorá podporovala Abcházsko a Južné Osetsko ako protiváhu proti jednotnému gruzínskemu štátu.¹² Strategické záujmy Ruska sa sústreďovali na vytvorenie a udržanie pozície dominantného hráča v regióne, pod ktorého patronátom by sa tvarovala regionálna architektúra v bezpečnostných, politických a ekonomických sférach. Rusko si bolo vedomé strategicky významných parametrov Abcházsku ako dôležitého transportného koridoru na brehoch Čierneho mora. Gračev v podstate využil konflikt na to, aby zaistil ruskú vojenskú prítomnosť v Abcházsku aj v Gruzínsku, a tak isto dotlačil Gruzínsko do SNŠ a OZKB.¹³ Všetky z týchto cieľov sa ruskej strane nakoniec podarilo naplniť, rozmiestňujúc silu v počte 1 500 vojakov v Abcházsku¹⁴ a 15 000 vojakov v Gruzínsku na vojenských základniach a ako pohraničnú a pobrežnú stráž.¹⁵

Druhá etapa: polovica 90. rokov až 2003

Približne od polovice 90. rokov, teda v období medzi dvoma administratívami Billa Clintona, začal Južný Kaukaz naberať väčší význam pre zahraničnú politiku a strategické záujmy USA v porovnaní s prvou etapou. Najmä druhá administratíva Clintona, ktorá videla USA ako nepostrádateľný národ, zdôraznila nutnosť strategického angažovania v regióne. Poradca pre národnú bezpečnosť Sandy Berger uviedol Južný Kaukaz ako oblasť osobitného dôrazu, pričom zástupca ministra zahraničných vecí Strobe Talbott poznamenal, že Južný Kaukaz a Centrálna Ázia tvoria „strategicky významné regióny“ a USA „zásadne záleží“ na tom, čo sa tam deje.¹⁶ Hlavné piliere politiky USA formulované v tomto období majú dopad až po súčasnosť, pričom presahujú do bezpečnostných, ekonomických, ideových a politických sfér. V zásade možno hovoriť o piatich prepojených hlavných cieľoch prístupu USA k regiónu, ktoré sa však významovo menili počas druhej, tretej a štvrtej etapy.

Prvým cieľom je podpora suverenity, nezávislosti a teritoriálnej integrity každého štátu v regióne; druhým je maximalizácia využitia extrakčného a tranzitného potenciálu krajín Južného Kaukazu v súvislosti s exportom ropy a zemného plynu z Kaspického mora a vytvorenie koridoru východ - západ; tretím je podpora demokracie, voľného trhu, eko-

¹² Oskanian, Kevork. *Fear, Weakness and Power in the Post-Soviet South Caucasus: A Theoretical and Empirical Analysis*. New York: Palgrave Macmillan, 2013.

¹³ Ref. 1, s. 162.

¹⁴ Ref. 7, s. 44.

¹⁵ Satter, David. The danger of Russia's great power illusions [online]. 1998 [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: <https://jamestown.org/program/the-danger-of-russias-great-power-illusions/>

¹⁶ Ref. 4, s. 367.

nomického rastu a produktívnych väzieb medzi regiónom a euroatlantickou komunitou; štvrtým je odvrátenie regionálnych konfliktov a prípadná pomoc pri ich riešení ak je to možné; a piatym je obmedzenie vplyvu Ruska a Iránu v regióne a taktiež zabránenie dominancie Južného Kaukazu regionálnou hegemoniou Ruska.^{17 18 19}

Prezident Heidar Alijev si bol vedomý kľúčového globálneho postavenia USA a devastácie Azerbajdžanu po ostrej fáze bojov v etno-teritoriálnom konflikte o Náhorný Karabach, a preto považoval obnovenie ropného priemyslu s pomocou západných aktérov a so zapojením USA ako strategickú prioritu. Ako v tej dobe z azerbajdžanskej perspektívy poznamenal poradca prezidenta Alijeva, Vafa Guludaze, „Kremeľ je teraz vo Washingtone“.²⁰ Ťažké váhy americkej zahraničnej politiky ako Henry Kissinger a Zbigniew Brzezinski, podľa ktorého si „Azerbajdžan zaslúži najvyššiu podporu USA, pretože je jedným z najdôležitejších geopolitických styčných bodov Eurázie“²¹, ale aj iní stratégovia Washingtonu presadzovali politické zapojenie USA do veľkých energetických projektov v spolupráci s vládou Azerbajdžanu. Medzi expertnou komunitou bol v tej dobe rozšírený názor, že energetické zdroje z Kaspického mora čoraz viac predstavujú kritický komponent energetickej bezpečnosti západu v súvislosti s diverzifikáciou dodávateľov a dôležitý pilier vo vyvíjajúcej sa rovnováhe síl v Eurázii.²²

Vláda USA podporila upstreamový rozvoj komplexu ropných polí Azeri-Širag-Gunešli a politicky aktívne sa angažovala pri plánovaní a dohadovaní ropovodov Baku-Supsa a Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) vedúcich cez Azerbajdžan a Gruzínsko. Druhý menovaný ropovod sa stal symbolom túžby Washingtonu prepojiť Azerbajdžan a Gruzínsko a pripojiť ich k západu, a zároveň tak obmedziť regionálny vplyv Ruska a Iránu.²³ Vlády Azerbajdžanu, Gruzínska a USA mali spoločné strategické záujmy v otázke regionálnej energetickej dynamiky v štýle win-win, kedy USA strategicky prenikli do regiónu, Alijevov režim si upevnil moc a zaistil prísun finančných zdrojov, a Ševardnadze tak uskutočnil pivot smerom k západu ako protiváhu ruskému vplyvu.

V otázke regionálnej bezpečnosti a bezpečnostnej spolupráce USA s krajinami Južného Kaukazu figurovali v druhej etape multilaterálne aj bilaterálne dimenzie. Z hľadiska multilaterálnej dimenzie boli počas druhej etapy využité najmä organizačné štruktúry a programy OBSE, NATO a regionálneho bloku GUAM (Organizácia pre demokraciu a

¹⁷ Kuchins, Andrew C. and Mankoff, Jeffrey. The South Caucasus in a Reconnecting Eurasia: U.S. Policy Interests and Recommendations [online]. 2016. [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/161007_Kuchins_SouthCaucasusReconnectingEurasia_Web.pdf

¹⁸ Koushakjian, Taniel. U.S. Foreign Policy towards the South Caucasus: A comparative analysis from inside Washington, DC's policy circles [online]. 2011. [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: http://www.noravank.am/upload/pdf/05.Taniel%20Koushakjian_21_Century_02-2011.pdf

¹⁹ Rutland, Peter and Dubinsky, Gregory. US foreign policy in Russia. In Michael Cox and Doug Stokes eds. *US Foreign Policy*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 239-258.

²⁰ Ref. 1, s. 172.

²¹ Baban, Inessa and Shiriyeve, Zaur. The U.S. South Caucasus Strategy and Azerbaijan. *Turkish Policy Quarterly*. 2011, 9(2), 93-103.

²² Heslin, Sheila N. The New Pipeline Politics [online]. 1997. [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: <https://msuweb.montclair.edu/~furr/pw/wtc/heslinnewpipelinepols.html>

²³ Ref. 5, s. 253.

ekonomický rozvoj), ktorého zámerom je politická, ekonomická a strategická aliancia postsovietskych štátov Gruzínska, Ukrajiny, Azerbajdžanu a Moldavska. GUAM bol však Moskvou interpretovaný ako protiruský Trójsky kôň vo vnútri SNŠ, ktorého významnosť sa postupom času vytratila.²⁴ Druhá administratíva Clintona sa taktiež začala angažovať v riešení konfliktu o Náhorný Karabach, kde prevzala aktívnejšiu rolu v Minskej skupine OBSE ako tretí spolupredsedačiaci člen. Výsledkom bola mierová konferencia v Key West na Floride, ktorá však nepriniesla vytúžený efekt, keďže zablokovala rokovania na mŕtvom bode.²⁵

Všetky štáty Južného Kaukazu spadajú od roku 1994 do NATO programu Partnerstvo pre mier, ktorý posilňuje spoluprácu medzi partnerskými krajinami a NATO v obranných, vojenských a civilných dimenziách.²⁶ Spomedzi troch štátov regiónu sú z kvalitatívneho a historického hľadiska väzby medzi NATO a Arménskom na najnižšej úrovni z dôvodu strategického partnerstva medzi Ruskom a Arménskom, medzi NATO a Azerbajdžanom na strednej úrovni kvôli vyváženej hre Azerbajdžanu ako na americkú, tak na ruskú stranu, a medzi NATO a Gruzínskom na úrovni najvyššej, pričom Gruzínska politická elita sa už od konca 90. rokov usiluje o plnohodnotný vstup do NATO. Koncom 90. rokov NATO priradzovalo špeciálnu dôležitosť Stredozemnému regiónu, do ktorého kvôli energetickej dimenzii spadal aj Južný Kaukaz.²⁷ Okrem spoločných vojenských cvičení a tréningov gruzínskych a azerbajdžanských jednotiek pod záštitou NATO tieto štáty symbolicky vyslali niekoľko desiatok vojakov na NATO misiu do Kosova, kde sa stali súčasťou tureckého kontingentu.²⁸

Čo sa týka bilaterálnej dimenzie, USA podpísali dohodu o vojenskej spolupráci s Azerbajdžanom v roku 1997 a s Gruzínskom v roku 1998, no až realita teroristických útokov z 11. septembra 2001 priniesla nový impulz do týchto vzťahov. Prezident Bush odstúpil od Sekcie 907, ktorú v prvej etape presadilo arménske etnické loby, pričom Azerbajdžan a Gruzínsko sa stali dôležitými partnermi USA v boji s medzinárodným terorizmom.²⁹ Oba štáty spolupracovali s USA na misiách v Afganistane aj Iraku a ich územie slúžilo ako významný logistický a prepravný koridor. Okrem toho vlády oboch štátov vyslali vojenské jednotky na misiu ISAF do Afganistanu, pričom azerbajdžanskí a gruzínski vojaci pôsobili ako súčasť koalíčných stabilizačných jednotiek v Iraku. V závere druhej etapy sa USA zároveň stali najväčším podporovateľom gruzínskej integrácie do NATO.³⁰

²⁴ Ref. 21.

²⁵ Ref. 1, s. 128.

²⁶ NATO. Partnership for Peace programme [online]. 2016. [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50349.htm

²⁷ Ref. 4, s. 376.

²⁸ Ref. 4, s. 376.

²⁹ Ismailova, Gulnara. Azerbaijan-American Military Consultations Take Place in Baku [online]. 2002. [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: <http://www.cacianalyst.org/publications/field-reports/item/7301-field-reports-caci-analyst-2002-4-10-art-7301.html>

³⁰ Ref. 21.

Obdobie druhej etapy predstavovalo pre Rusko značnú stratu celkovej strategickej dominancie v Južnom Kaukaze oproti predošlej perióde v dôsledku internej destabilizácie a expanzie USA do regiónu. Počas tohto obdobia bolo Rusko strategicky vymanévrované z Južného Kaukazu Spojenými štátmi. Relatívne strategické zisky z prvej etapy tvarované neoeurázijským prístupom vojenských, bezpečnostných a konzervatívnych elít sa do nezanedbateľnej miery vytratil najmä v súvislosti s energetickou a bezpečnostnou dimenziou, a dimenziou regionálnej integrácie pod patronátom Ruska. Dominancia ruského silového aparátu na ruské angažovanie a politiky v regióne z prvej etapy bola podkopaná nekompetentnosťou vojenských a bezpečnostných elít pri vedení prvej vojny v Čečensku, pričom Gračev stratil funkciu ministra obrany. Od tohto momentu sa kľúčovou osobou pre Južný Kaukaz stal nový minister zahraničia Jevgenij Primakov, ktorého cieľom bolo čeliť vplyvu západných aktérov v regióne diplomatickými a nevojenskými nástrojmi.³¹

Ruský prístup k Južnému Kaukazu bol počas druhej etapy formalizovaný prijatím Zahraničnopolitického konceptu Ruskej federácie (2000)³² a Konceptu národnej bezpečnosti Ruskej federácie (2000).³³ Koncepty uvádzajú multilaterálnu a bilaterálnu spoluprácu s krajinami SNŠ ako regionálnu prioritu pre Rusko s dôrazom na dobré susedské vzťahy a strategické partnerstvo vo vojensko-politickej, bezpečnostnej, ekonomickej a kultúrnej sfére. Koncepty taktiež poukazujú na negatívny postoj Ruska k expanzii NATO, pričom uvádzajú, že politické a vojenské smernice NATO sa nezhodujú s bezpečnostnými záujmami Ruska a v niektorých prípadoch sú v priamom rozpore.

V energetickej sfére sa politická váha Ruska v regióne výrazne znížila v prospech USA, keďže Rusko nebolo schopné zabrániť konštrukcii projektov Baku-Supsa a BTC, ktoré podkopali pozíciu Ruska ako primárneho energetického hráča v Južnom Kaukaze a umožnili Gruzínsku a Azerbajdžanu odpútať sa od exkluzívnej závislosti na ruskej energetickej architektúre. Rusku sa v spolupráci s Azerbajdžanom síce podarilo spustiť ropovod Baku-Novorossijsk, no jeho význam bol pomerne minimálny. Hlavným sporom bol projekt BTC, ktorý zásadne ohrozoval dominanciu Moskvy nad postsovietskou sieťou prepravných potrubí. Jurij Šafranik, bývalý minister energetiky o BTC povedal, že tento projekt je namierený „proti Rusku“ a bývalý minister zahraničia Igor Ivanov sa v tej istej súvislosti vyjadril, že „Rusko nebude akceptovať pokusy o vytlačenie z regiónov, kde má historické záujmy“.³⁴ Projekt BTC zohral polarizujúcu úlohu a rozdelil región na os sever – juh, zbližujúc Rusko, Arménsko a Irán a os východ – západ, zoskupujúc Azerbajdžan, Gruzínsko a Turecko s podporou západu.

V bezpečnostnej sfére sa posilnila strategická aliancia medzi Ruskom a Arménskom, keďže si Rusko udržalo výraznú vojenskú prítomnosť v Arménsku, umocnenú súhlasom Arménska ponechať si ruskú vojenskú základňu v Gjumri na ďalších 25 rokov.

³¹ Ref. 5, s. 261.

³² Zahraničnopolitický koncept. The Foreign Policy Concept of the Russian Federation [online]. 2000. [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm>

³³ Koncept národnej bezpečnosti. National Security Concept of the Russian Federation [online]. 2000. [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6B2Z9/content/id/589768

³⁴ Ref. 1, s. 178.

Tieto štáty medzi sebou navyše v roku 1997 podpísali Zmluvu o priateľstve, spolupráci a vzájomnej pomoci, ktorou sa napríklad obe strany zaväzujú vojensky pomôcť jedna druhej v prípade útoku, a tak isto rozšíriť spoluprácu ohľadom ochrany suverenity, teritoriálnej integrity a bezpečnosti oboch štátov.³⁵ Avšak vo vzťahu s Gruzínskom a Azerbajdžanom sa ruský vplyv v bezpečnostnej sfére znížil, keďže obe krajiny vystúpili z OZKB a začali bližšie spolupracovať s NATO. Ševardnadze navyše dosiahol záväzok ruskej strany zavrieť svoje vojenské základne v Gruzínsku.

S nástupom Vladimíra Putina do prezidentského kresla v Rusku bola iniciovaná zvýšená koordinácia ruských politík v Južnom Kaukaze, pričom Putin presadzoval asertívnejšie opatrenia voči Gruzínsku a usiloval sa o zblíženie s Azerbajdžanom. Putin začal politicky využívať dve etno-teritoriálne konfliktné oblasti Abcházska a Južného Osetska na presadenie ruských záujmov a prinavrátenie ruského vplyvu voči Gruzínsku. Na konci roku 2000 začalo Rusko vyžadovať víza od Gruzíncov, avšak obyvatelia Abcházska a Južného Osetska boli od vízovej povinnosti oslobodení. Nasledujúci rok navyše Moskva týmto obyvateľom ponúkla ruské pasy namiesto ich neplatných sovietskych pasov.³⁶

Tretia etapa: 2004 až 2008

V dôsledku pozmenenej globálnej dynamiky po jedenástom septembri a prijatím Národnej bezpečnostnej stratégie (2002)³⁷ sa celková priorita vlády USA v regióne Južného Kaukazu sústredila na prehlbovanie partnerstiev v bezpečnostnej sfére v súvislosti s bojom proti terorizmu a podporou USA na misiách v Afganistane a Iraku. Energetický projekt BTC pod politickou záštitou USA pokračoval podľa plánu a bol funkčne spustený v roku 2006. Špeciálna pozornosť v rámci regiónu bola upriamená na rozvoj gruzínskej demokracie nastupujúceho prezidenta a hlavného lídra revolúcie ruží Saakašviliho a na podporu Gruzínska v oblasti integrácie do západného tábora euroatlantických štruktúr vrátane NATO.

Partnerstvo medzi Gruzínskom a USA bolo umocnené aj osobnou podporou a sympatiami medzi americkými politikmi oboch hlavných strán medzi ktorými boli Richard Holbrook, Joe Biden a John McCain Počas prvej návštevy Saakašviliho vo Washingtone sa prezident Bush vyjadril nasledovne: „Tento líder na mňa zapôsobil. Zapôsobil na mňa jeho vízia, zapôsobil na mňa jeho guráž. Som povzbudený faktom, že máme tak silného priateľa, s ktorým zdieľame hodnoty“.³⁸ Obe strany interpretovali súdobý svet pomocou dichotómie dobrého a zlého, pričom to dobré bolo západné, demokratické a lepšie a akýmsi patrónom a šíriteľom dobra boli Spojené štáty. G. W. Bush pri prejave v Tbilisi poznamenal, že „Gruzínsko je dnes majákom slobody ... Cesta slobody, ktorú ste si vybrali

³⁵ Tamrazian, Harry. Armenia/Russia: Landmark Treaty Includes Provision for Mutual Defense [online]. 1997. [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: <https://www.rferl.org/a/1086156.html>

³⁶ Ref. 1, s. 198.

³⁷ Národná bezpečnostná stratégia. The National Security Strategy of the United States of America [online]. 2002. [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: <https://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>

³⁸ Bush, George W. Remarks Following Discussions With President Mikheil Saakashvili of Georgia and an Exchange With Reporters [online]. 2004. [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=62702>

nie je ľahká, no nepôjdete ňou samotní. Počas budovania slobodného a demokratického Gruzínska bude americký ľud stáť pri vás“.³⁹ Gruzínsko predstavovalo akési laboratórium demokratizácie v regióne s výraznou podporou USA, inherentne a výlučne interpretované v pozitívnom svetle s cieľom priblížiť štátne a demokratické naratívy, umocňujúc tak partnerstvo medzi týmito krajinami a ich smerovaním.

Okrem hodnotovej a ideologickej konvergenencie bolo Gruzínsko výrazným partnerom Bushovej administratívy nie len na medzinárodne podporovanej misii ISAF v Afganistane, ale aj na kontroverznejšom ťažení v Iraku. Práve v Iraku tvorili gruzínske mierové jednotky na vrchole svojho pôsobenia silu v počte dvetisíc elitných vojakov, čo v prepočte *per capita* predstavovalo druhé najväčšie nasadenie po USA.⁴⁰ Ideová, bezpečnostná a zahraničnopolitická rovina sa v tretej etape spolu skĺbili pri téme rozširovania NATO o Gruzínsko. Saakašviliho prozápadná orientácia a ašpirácia o plnohodnotné gruzínske členstvo v NATO mali značnú americkú podporu, ktorej výsledkom bolo vyhlásenie NATO samitu v Bukurešti, kde bolo uvedené, že „NATO víta euroatlantické ašpirácie Ukrajiny a Gruzínska o členstvo v NATO. Dnes sme sa dohodli, že tieto krajiny sa stanú členmi NATO... Dnes jasne prehlasujeme, že podporujeme žiadosti týchto krajín o MAP [Membership Action Plan – Akčný plán členstva]“.⁴¹ Aj keď samotný Akčný plán členstva automaticky a formálne nezaručuje plnohodnotné členstvo v aliancii, jeho prijatie, na empirickom príklade rozšírenia NATO o nových členov z rokov 2004, 2009 a 2017, predstavuje takmer istú budúcu vstupenku do NATO.

Gruzínsko-americké partnerstvo a gruzínske smerovanie do euroatlantických štruktúr a hlavne do NATO boli vyhodnotené ako bezpečnostná hrozba pre Moskvu z dvoch kľúčových príčin. Po prvé, farebné revolúcie a sila transformačnej demokracie s podporou USA so sebou priniesli ideovú a hodnotovú dimenziu, ktorá bola Ruskom interpretovaná ako prienik do ruskej sféry vplyvu s cieľom transformácie režimov v postsovietskom priestore a podkopanie ruskej domácej stability.⁴² V záujmoch Ruska bolo zabrániť a obmedziť geopolitický posun postsovietskeho priestoru smerom k euroatlantickým štruktúram a západným hodnotám. Neschopnosť realizácie týchto záujmov by prehĺbila slabosť Ruska v medzinárodnom systéme a výrazne oslabila ruské ašpirácie na veľmocenské postavenie. Hodnotová a ideová dimenzia západnej transformačnej demokracie navyše ohrozovala ruský režim, ktorý začal budovať svoju verziu manažovanej alebo suverénnej demokracie bez vonkajších zásahov.

Po druhé, expanzia NATO do ruského dvorčeka v Južnom Kaukaze predstavovala v ruských očiach vojenskú hrozbu a evokovala strach z obklúčenia. Putin sa o expanzii NATO vyjadril takto: „Prítomnosť silného vojenského bloku na našich hraniciach považujeme...

³⁹ Bush, George W. Text: Bush's speech in Georgia [online]. 2005. [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4534267.stm>

⁴⁰ Ref. 1, s. 203.

⁴¹ NATO. Bucharest Summit Declaration [online]. 2008. [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm

⁴² Mankoff, Jeffrey. *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2009, s. 123.

za priamu hrozbu pre bezpečnosť našej krajiny. Tvrdenie, že tento proces nie je namierený proti Rusku nestačí. Národná bezpečnosť nie je založená na sľuboch.“⁴³ Strata tohto regiónu v prospech NATO by znamenala stratu vojenskej nárazníkovej zóny a geostrategickej oblasti v bezprostrednej blízkosti ruských hraníc. Samotné NATO bolo interpretované ako nepotrebná relikvia z čias Studenej vojny, ktorej podstata sa transformovala z defenzívnej aliancie na ofenzívnu bojovú skupinu vedenú unilaterálnym prístupom USA.⁴⁴

Samotná dynamika rusko-gruzínskych vzťahov v tretej etape však prešla rozdielnymi fázami od úvodnej kooperácie cez vzájomné politiky oka za oko až po postupnú vojenskú eskaláciu, ktorá nakoniec vyústila do Rusko-gruzínskej vojny v auguste 2008. Krajiny na úvod začali prehľbovať ekonomickú spoluprácu a Rusko výrazne prispelo k vyriešeniu Adžarskej krízy, keď súhlasilo s odstránením ich chránenca Aslana Abašidzeho mierovou cestou a s reintegráciou Adžarska do gruzínskeho štátu.⁴⁵ Napriek pozitívnemu začiatku však existovali tri hlavné súbežné problémy, ktoré značne podkopávali rusko-gruzínske vzťahy, a to gruzínska aspirácia stať sa plnohodnotným členom NATO, situácia v Južnom Osetsku a Abcházsku, a konečné ruské stiahnutie z vojenských základní na gruzínskom území.

Ako už bolo spomenuté, ku koncu druhej etapy začal Putin politicko-strategicky využívať pozíciu Južného Osetska a Abcházsku, ktoré sa stali nástrojmi ruských strategických kalkulácií voči Gruzínsku. Ruské a gruzínske záujmy voči týmto dvom etno-teritoriálnym konfliktným oblastiam však boli v priamom rozpore. Saakašviliho zámerom bola reintegrácia Južného Osetska a Abcházsku v rámci jednotného gruzínskeho štátu, čo by pre Rusko znamenalo stratu vojenskej prítomnosti v regióne, a taktiež obmedzenie silovej pozície voči Gruzínsku.

Od leta 2004, keď gruzínske jednotky podnikli vojenské operácie na území Južného Osetska, sa vzťahy medzi Gruzínskom a Ruskom začali progresívne zhoršovať a nasledovala séria výmen oka za oko. Rusko zdôraznilo právo na preventívny zásah voči potenciálnym teroristom na gruzínskom území, pričom gruzínsky parlament schválil uznesenie, že ruské mierové jednotky v etno-teritoriálnych konfliktných oblastiach už ďalej nie sú vítané, na čo Rusko zakázalo import gruzínskych vín a minerálnych vôd a prestalo vydávať víza gruzínskym občanom.⁴⁶

Situácia sa začala značne vyostrovať od septembra 2006, keď gruzínska vláda oznámila, že chytila štyroch ruských vojenských špiónov, ktorí boli vystavení mediálnej pozornosti a nakoniec odovzdaní medzinárodným diplomatom, ponížujúc tak ruskú stranu. Podľa De Waala⁴⁷ sa odpočítavanie začiatku Rusko-gruzínskej vojny začalo práve ku koncu roku 2006, kedy Rusko dva roky v predstihu uzavrelo svoje vojenské základne na gruzínskom území, naplňujúc tak prísľub z čias Ševardnadzeho. Gruzínske dvojnásobné zvý-

⁴³ Tsygankov, Andrei P. *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, 2nd ed. Lanham: Rowman & Littlefield, 2010, s. 172.

⁴⁴ Lukyanov, Fyodor. Putin's Foreign Policy: The Quest to Restore Russia's Rightful Place. *Foreign Affairs*. 2016, May/June, 30-37.

⁴⁵ Ref. 1, s. 197.

⁴⁶ Tsygankov, Andrei P. and Tarver-Wahlquist, Matthew. Duelling Honors: Power, Identity and the Russia-Georgia Divide. *Foreign Policy Analysis*. 2009, 5, 307-326.

⁴⁷ Ref. 1, s. 205.

šenie vojenského rozpočtu, Saakašviliho prísľuby prinavrátiť Abcházsko a Južné Osetsko pod centralizovanú gruzínsku vládu, a zároveň závery NATO samitu v Bukurešti si vyslúžili ruskú reakciu v podobe posilnenia ruských jednotiek v Abcházsku a zvýšenia počtu a škály vojenských cvičení v Severnom Kaukaze ako napríklad Kaukaz-2008 v bezprostrednej blízkosti Abcházska a Južného Osetsku.⁴⁸

Priama vojenská konfrontácia medzi stranami vypukla v noci zo 7. na 8. august 2008, pričom hlavné ohnisko ozbrojeného konfliktu začalo v Južnom Osetsku a neskôr sa vojna presunula aj na gruzínske územie. Väčšina správ sa zhoduje, že ruské jednotky reagovali na gruzínske útoky v Južnom Osetsku, no nemožno opomenúť komplexné vzájomné vnímanie hrozby medzi aktérmi.⁴⁹ Podľa gruzínskeho naratívu sa však vojna nezačala v noci zo 7. na 8. august, ale vojenskými provokáciami ruskej strany, ktoré podľa Saakašviliho vlády predstavovali existenčnú hrozbu pre gruzínsky národ. Strategickým a vojenským víťazom vojny bolo Rusko, ktoré po vojne uznalo oblasti Abcházska a Južného Osetsku ako suverénne štáty, pričom tu taktiež posilnilo svoju prítomnosť. Vojna však mala širší regionálny a globálny význam, keďže tieto oblasti samy o sebe neboli pre Rusko významné.

Zo symbolického a praktického hľadiska si Rusko presadilo záujmy v takzvanej privilegovanej sfére svojho vplyvu zablokovaním gruzínskych aspirácií stať sa plnohodnotným členom NATO v strednodobom horizonte a inštrumentalizáciou Abcházska a Južného Osetsku ako strategický a zahraničnopolitický nástroj voči Gruzínsku a Západu. Ruská vláda správne prečítala váhanie a neochotu USA podporiť Gruzínsko inak ako deklaratívne. Podľa vtedajšieho ruského veľvyslanca pri NATO D. Rogozina, Rusko „rozmiaždilo gruzínsku armádu vybudovanú americkými peniazmi a pod americkým líderstvom... Okrem výrazného vojenského, psychologického a morálneho víťazstva pre Rusko je to hodená rukavica lídrovi moderného sveta“.⁵⁰

Štvrtá etapa: 2009 až 2016/2017

Počas dvoch administratív prezidenta Baracka Obamu mali zahraničná politika a záujmy USA nielen voči regiónu Južného Kaukazu ako celku, ale aj voči Gruzínsku výrazne nižšiu prioritu ako v predchádzajúcej etape, či už v globálnom alebo regionálnom meradle. Po Rusko-gruzínskej vojne bol prístup USA k Južnému Kaukazu formovaný prevažne manažovaním *statusu quo*, teda bez spúšťania nových iniciatív a bez prijímania prelomových rozhodnutí a politík.⁵¹

Počas prvej Obamovej administratívy sa kládol dôraz na takzvaný reset rusko-amerických vzťahov, čím USA uprednostnili obnovenie vzťahov a kooperáciu s Ruskom pred výraznejším angažovaním v Južnom Kaukaze, ktoré by mohlo Rusko negatívne interpretovať. Samotná symbolika zahraničných ciest prezidenta Obamu a viceprezidenta Bide-

⁴⁸ Ref. 46.

⁴⁹ Fawn, Rick and Nalbandov, Robert. The difficulties of knowing the start of war in the information age: Russia, Georgia and the War over South Ossetia, August 2008. *European Security*. 2012, **21**(2): 57-89.

⁵⁰ Ref. 1, s. 222.

⁵¹ Rumer, Eugene, Sokolsky, Richard and Stronski, Paul. U.S. Policy Toward the South Caucasus: Take Three [online]. 2017. [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: <http://carnegieendowment.org/2017/05/31/u.s.-policy-toward-south-caucasus-take-three-pub-70122>

na podčiarkla novú dynamiku vzťahov medzi USA a Ruskom a nižšej priority Južného Kaukazu, vrátane Gruzínska ako najbližšieho spojenca USA v regióne. V lete 2009 bol viceprezident Biden vyslaný do Tbilisi, pričom prezident Obama cestoval do Moskvy, čo v podstate znamenalo pokračujúcu rétorickú a ekonomickú podporu Gruzínska, no bez možnosti ohroziť rusko-americký reset.⁵² Počas druhej Obamovej administratívy však vypukol konflikt na Ukrajine, ktorý upriamil pozornosť USA na Ukrajinu, Rusko a na spojenecké štáty východnej Európy ako plnohodnotných členov aliancie NATO. Južný Kaukaz teda opäť predstavoval relatívne nevýznamné postavenie pre zahranično-politické a strategické záujmy USA.

Obamove administratívy sa sústredili predovšetkým na „závažné problémy“ a „veľké štáty“, pričom nastal odklon od dvadsaťročného prístupu USA k Južnému Kaukazu ako ucelenému regiónu vnímaného v širšom postsovietskom alebo blízkovýchodnom kontexte.⁵³ Napriek tomu možno badať tri procesy, ktoré do istej miery tvarovali vzťahy USA s jednotlivými štátmi regiónu.

Po prvé, s nástupom Ivanišviliho vlády v Gruzínsku a diskreditáciou bývalých elít zo Saakašviliho éry sa jednotná prozápadná/proamerická zahraničná politika Gruzínska umocnená figúrou Saakašviliho a jeho kladnými vzťahmi s politickou elitou USA pretvarovala na viac vyváženú a pragmatickú. Nová gruzínska vláda sa usilovala o zlepšenie vzťahov s Ruskom a zároveň chcela postupne a trpezlivo prehĺbovať spoluprácu so západnými aktérmi, vrátane NATO, no do akceptovateľnej miery pre ruskú stranu.⁵⁴ Partnerstvo medzi USA a Gruzínskom naďalej pretrvávalo, no z kvalitatívneho hľadiska nedosahovalo úroveň z predošlej etapy.

Po druhé, Washington sa snažil o normalizáciu vzťahov Arménska a Turecka, ktoré sú dlhodobo vyostrené v dôsledku protichodných interpretácií takzvanej arménskej genocídy počas prvej svetovej vojny a pozícii Turecka ako spojenca Azerbajdžanu v konflikte o Náhorný Karabach. Táto iniciatíva, ktorá bola počas štvrtej etapy výnimkou angažovania sa USA v regióne stroskotala na opozícii Azerbajdžanu a nezlučiteľnosti iniciatívy s regionálnou dynamikou vzťahov medzi Arménskom, Azerbajdžanom a Tureckom.⁵⁵

Po tretie, bilaterálne vzťahy medzi USA a Azerbajdžanom sa počas štvrtej etapy značne ochladili, a to nielen kvôli arménsko-tureckej iniciatíve USA, ktorú azerbajdžanský prezident Alijev označil za „chybnú“.⁵⁶ Prezident Obama a americké ministerstvo zahraničných vecí vokálnejšie a častejšie kritizovali prehĺbenie autoritárskeho vládneho režimu s dôrazom na korupciu vrcholných predstaviteľov a nedodržiavanie ľudských práv. S cieľom poukázať na praktiky azerbajdžanského režimu prezident Obama v roku 2010 nepozval Azerbajdžan do Washingtonu na Nukleárny bezpečnostný samit, pričom Ar-

⁵² Ref.1, s. 224.

⁵³ Cornell, Svante E. The Raucous Caucasus [online]. 2017. [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: <https://www.the-american-interest.com/2017/05/02/the-raucous-caucasus/>

⁵⁴ Bigg, Claire. Ivanishvili Suggests Georgia Must Patiently Wait For Russian Approval On NATO [online]. 2016. [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: <https://www.rferl.org/a/georgia-ivanishvili-nato-russia-approval/27778208.html>

⁵⁵ Ref. 17.

⁵⁶ Ref. 21.

ménsko aj Gruzínsko sa zúčastnili a vymenovanie nového amerického veľvyslanca v Azerbajdžane bolo dlhodobo zámerne blokované.⁵⁷ Vzťah USA k Azerbajdžanu sa v roku 2015 zhoršil až natoľko, že počas posledných rokov prezidentovania Obamu azerbajdžanské režimom ovládané médiá publikovali niekoľko útočných článkov voči vládnym predstaviteľom USA, vrátane samotného Obamu.⁵⁸

Stiahnutie a minimálna angažovanosť USA umožnila Rusku lepšie manévrowanie v takzvanej zóne „privilegovaných záujmov“, do ktorej spadá aj Južný Kaukaz.⁵⁹ Hlavné kontúry ruských strategických záujmov ostali nezmenené a sústredili sa na oslabenie vplyvu NATO v regióne, prehĺbenie regionálnych väzieb pod patronátom Ruska a zabezpečenie pozície dominantného hráča v regióne najmä v politickej, ekonomickej a bezpečnostnej sfére.⁶⁰ Zároveň nastáva zmena v interpretácii medzinárodného systému ruskou elitou, ktorá vidí Rusko ako silnú, asertívnu a rastúcu mocnosť v postzápadnom svete s potenciálom mobilizovať a využívať svoj arzenál mäkkej sily založenej na civilizačnom diškurze tradičných hodnôt v kontraste so západnými liberálnymi hodnotami.⁶¹ Je však nutné rozlišovať potrebu a účelnosť projekcie ruskej mäkkej sily medzi jednotlivými časťami regiónu, keďže Arménsko, Južné Osetsko a Abcházsko sú bezpečnostne a ekonomicky príliš závislé na Rusku, Azerbajdžan sa snaží manévrowať medzi mocnosťami bez záväzkov a Gruzínsko sa v štvrtej etape usilovalo o vyváženú zahraničnú politiku.

Po nástupe novej vlády Ivanišviliho bolo práve Gruzínsko hlavným cieľom pôsobenia ruskej mäkkej sily, ktorá bola tvarovaná a umocnená vnútornou sociálnopolitickou polarizáciou, rekonceptualizáciou gruzínskej zahraničnej politiky ako pragmatickej voči Rusku a proliferáciou protizápadných naratívov podporovaných ruskou stranou, ktoré vykresľovali západ ako nespoľahlivého partnera a hrozbu pre gruzínske hodnoty.⁶² Rusko zároveň zvýšilo svoju prítomnosť vo verejnej, ekonomickej a mediálnej sfére Gruzínska vďaka zvráteniu niekoľkých zákonov a zákazov z čias Saakašviliho. Ruským televíznym kanálom a spoločnostiam pôsobiacim v Gruzínsku zrušili vysielací zákaz, letecké spojenie medzi Tbilisi a Moskvou bolo obnovené a Rusko taktiež znovu otvorilo svoj trh pre poľnohospodárske produkty, víno a minerálne vody z Gruzínska.⁶³ V ukazovateľoch ako dôvera gruzínskej spoločnosti k EÚ, podpora gruzínskeho členstva v NATO, podpora gruzínskeho

⁵⁷ Ref. 21.

⁵⁸ Ref. 51

⁵⁹ Medvedev, Dmitry. Meeting with Members of the Council on Foreign Relations [online]. 2008. [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/2092>

⁶⁰ Zahraničnopolitický koncept. Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation [online]. 2013. [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/122186

⁶¹ Tsygankov, Andrei P. *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, 4th ed. Lanham: Rowman & Littlefield. 2016, s. 233-246.

⁶² Maco, Jakub. *Beyond Positive Attraction: Russia's Soft Power Projection in Georgia 2009-2016*. St Andrews, 2016. Dissertation. School of International Relations, University of St Andrews. Supervisor: Prof. Rick Fawn.

⁶³ Atilgan, Canan and Fayerabend, Florian C. Georgian-Russian Relations: Between Necessity and Ambivalence. *International Reports of the Konrad-Adenauer-Stiftung*. 2015, 7, 35-53.

členstva v EÚ a podpory tvrdenia, že EÚ nepredstavuje hrozbu pre gruzínske hodnoty možno od roku 2012/2013 do roku 2016 badať nezanedbateľný pokles v kontraste s predošlými rokmi, čo naznačuje istú mieru úspešnosti ruskej mäkkej sily.^{64 65}

Avšak aj napriek odmäku v rusko-gruzínskych vzťahoch a pôsobeniu ruskej mäkkej sily bola gruzínska vláda formálne zaviazaná k usilovaniu sa o euroatlantickú integráciu s istými úspechmi ako napríklad prehĺbenie spolupráce NATO a Gruzínska v rámci balíka na posilnenie gruzínskej bezpečnosti⁶⁶ a podpísanie asociačnej dohody a bezvízového styku s EÚ. Na druhej strane si Rusko postupne posilňovalo strategickú prítomnosť v regióne a pozíciu voči Gruzínsku vďaka zvýšenej kontrole nad Južným Osetskom a Abcházskom v bezpečnostnej, politickej a ekonomickej sfére. Na hranici Južného Osetska a Gruzínska začalo Rusko aplikovať takzvaný proces borderizácie, v ktorom ruské jednotky postupne zväčšujú a zároveň demarkujú administratívnu hranicu Južného Osetska na úkor Gruzínska.⁶⁷ Ruský bezpečnostný a vojenský personál v Abcházsku, strategicky významnejšej oblasti, bol po Rusko-gruzínskej vojne značne posilnený a v roku 2013 predstavoval 3500 vojakov a 1500 pohraničných strážcov a pracovníkov FSB.⁶⁸ Rusko taktiež prideliť stovky miliónov dolárov na budovanie a rekonštrukciu vojenskej infraštruktúry v Abcházsku, vrátane najväčšieho regionálneho vojenského letiska Bombora v meste Gadauta, prístavu v Očamčire a rezidenčného komplexu pre personál pri Suchumi.⁶⁹

Počas štvrtej etapy si Rusko naďalej udržiavalo patronát nad Arménskom v bezpečnostnej a vojenskej sfére ako strategický spojenec. Moskva poskytovala Arménsku výrazné zľavy na kúpu ruských zbraní, pričom isté sofistikované zbrojné systémy na arménskom území podliehali kontrole ruských vojenských síl v rámci OZKB.⁷⁰ Rusko malo taktiež hlavnú zásluhu pri sprostredkovaní zastavenia bojov medzi Arménskom a Azerbajdžanom v roku 2016, čo potvrdilo jeho pozíciu najvplyvnejšieho externého hráča v konflikte a hybnú silu Minskej skupiny v rámci OBSE.⁷¹

Jedným z príkladov ruskej asertívnosti v snahe realizovať štátne záujmy v regióne, čo znamenalo zabránenie západného vplyvu a posilnenie ruskej kontroly, bola intervencia Moskvy v prípade arménskej snahy o schválenie asociačnej dohody s EÚ. Okrem do-

⁶⁴ Ref 62.

⁶⁵ Caucasus Barometer. Caucasus Research Resource Center's Online Data Analysis [online]. 2017. [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: <http://caucasusbarometer.org/en/>

⁶⁶ NATO. Relations with Georgia [online]. 2017. [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_38988.htm

⁶⁷ Higgins, Andrew. In Russia's Frozen Cone, a Creeping Border With Georgia [online]. 2016. [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2016/10/24/world/europe/in-russias-frozen-zone-a-creeping-border-with-georgia.html>

⁶⁸ International Crisis Group. Abkhazia: The Long Road to Reconciliation. *Europe Report N.224*. Brussels: Belgium, 2013.

⁶⁹ Ref. 68.

⁷⁰ International Crisis Group. Armenia and Azerbaijan: A Season of Risks. *Europe Briefing N. 71*. Baku/Yerevan/Tbilisi/Brussels, 2013.

⁷¹ Euractiv. Report: Armenia and Azerbaijan closer to war over Nagorno-Karabakh [online]. 2017. [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: <https://www.euractiv.com/section/politics/news/report-armenia-and-azerbaijan-closer-to-war-over-nagorno-karabakh/>

dávania zbraní Azerbajdžanu, Rusko naplno využilo vlastníctvo arménskej energetickej infraštruktúry ruskými štátnymi firmami, keď v roku 2013 prudko zvýšilo ceny plynu pre Arménsko, čo znamenalo drahšiu elektrinu a verejnú dopravu, či zvýšenú infláciu a následné pouličné protesty.⁷² Prezident Putin navyše pozval prezidenta Sarkisjana na stretnutie do Moskvy, po ktorom arménsky prezident nečakane ohlásil pozastavenie asociačnej dohody s EÚ a pripojenie sa k Eurázijskej ekonomickej únii, teda alternatíve EÚ dominovanej Ruskom.

ZÁVER

Tento článok predstavil a analyzoval štyri časovo a významovo rozličné etapy, v ktorých boli angažovanosť, kapacita presadzovania štátnych záujmov a prístup k Južnému Kaukazu na strane daných aktérov rozdielne nastavené. Prvá etapa bola časovo ohraničená na začiatok 90. rokov, kedy boli štátne záujmy a angažovanosť USA v regióne minimálne a vystavené tlaku arménskeho etnického loby, ktorému sa do istej miery podarilo tvarovať prístup USA k regiónu. Najmä pomocou vojenského a silového aparátu, ktorý vnímal Južný Kaukaz pomocou neoeurázijského prístupu bola ruská strana schopná hrať kľúčovú úlohu v celkovej dynamike regiónu, vrátane angažovania sa v etno-teritoriálnych konfliktoch a politicko-bezpečnostnom usporiadaní. Práve v tomto období sa zrodila bezpečnostno-strategická aliancia pretrvávajúca dodnes, v ktorej Rusko figuruje v role patróna a Arménsko v role klienta. V prvej etape teda nenastala zrážka štátnych a strategických záujmov USA a Ruska, pričom Rusku sa podarilo tvarovať región z pozície sily.

Druhá etapa bola časovo vymedzená od polovice 90. rokov po rok 2003, kedy USA expandovali do Južného Kaukazu, ustanovujúc svoje strategické a štátne priority týkajúce sa hlavne energeticko-bezpečnostnej sféry a oslabenia ruského a iránskeho vplyvu v regióne. USA boli v značnej miere hybnou silou regionálnych iniciatív ako projekt BTC a prehĺbenie vojensko-bezpečnostných väzieb medzi USA/NATO, Gruzínskom a Azerbajdžanom. Rusko, zmietané internými krízami, bolo strategicky vymanévrované Spojenými štátmi a stratilo strategický prím z prvej etapy. Ruská elita začala vnímať expanziu USA/NATO do svojho dvorčeka ako bezpečnostnú hrozbu, avšak bez možnosti presadenia štátnych záujmov z dôvodu ruskej slabosti, ktorá sa začala s nástupom Putina a zlepšením ruskej ekonomiky obracať.

Tretia etapa bola časovo ohraničená od roku 2004 po rok 2008, kedy sa postupne vyhrcovala situácia okolo trojice USA/NATO – Gruzínsko – Rusko. Gruzínsko, podporované USA, ašpirovalo na plnohodnotné členstvo v euroatlantickej bezpečnostnej a ideovej komunite, ktoré však bolo Ruskom vyhodnotené ako nezlučiteľné s ruskými štátnymi a strategickými záujmami. Transformačná sila demokracie a expanzia NATO predstavovali pre Rusko červenú čiaru, ktorej prekročeniu bolo nutné predísť a zastaviť tak prenikanie USA do regiónu spadajúceho pod takzvanú ruskú sféru vplyvu. Strategickým víťazom tejto

⁷² Ref. 70.

vyostrenej etapy bolo Rusko, ktoré vďaka víťazstvu v Rusko-gruzínskej vojne zvrátilo expanzívny trend USA/NATO v Južnom Kaukaze.

Štvrtá etapa bola časovo vymedzená od roku 2009 po rok 2016/2017, kedy nastalo strategické stiahnutie USA z Južného Kaukazu a zároveň prehĺbenie pozície Ruska ako dominantnej veľmoci v regióne. Moskva si zaistila zvýšenú ekonomicko-politickú kontrolu a vojenskú prítomnosť v Južnom Osetsku a Abcházsku, a taktiež rolu bezpečnostného dozorcú medzi Arménskom a Azerbajdžanom v konflikte o Náhorný Karabach. Rusko navyše zmietlo akékoľvek snahy Arménska o zbližovanie sa s EÚ zo stola, keď prinútilo Arménsko k pripojeniu sa do Eurázijskej ekonomickej únie namiesto EÚ.

Počas sledovanej doby a pôsobenia ruských a amerických záujmov v Južnom Kaukaze bolo možné badať tri hlavné trendy. Po prvé, Rusko malo v regióne na jeho hraniciach trvalé strategické záujmy, ktoré sa prekrývali s udržiavaním ruskej štátnej bezpečnosti a zaistením si pozície najmocnejšieho externého hráča. Po druhé, bariérou pre realizovanie ruských štátnych záujmov bola ruská slabosť a aktívne angažovanie USA/NATO, ktoré využili mocenské vákuum na expanziu do nového regiónu. Po tretie, Južný Kaukaz predstavoval pre Rusko dôležitejší priestor ako pre USA/NATO. Z tohto dôvodu USA/NATO neboli pri zvýšenej ruskej asertivite a za vysokú cenu pripravené chrániť alebo prehĺbovať svoje strategické zisky.

Autor: ***Jakub Maco, M.A., MLitt.**, narodený v roku 1992. Vyštudoval Geografiu a politické vedy na Edinburskej univerzite a Bezpečnostné štúdiá Blízkeho východu, Kaukazu a Centrálnnej Ázie na Univerzite v St Andrews. V diplomovej práci, za ktorú bol vynamenaný sa špecializoval na pôsobenie a úspešnosť ruskej mäkkej sily voči Gruzínsku v období 2009 – 2016. Taktiež publikoval sériu analytických článkov pre bezpečnostný portál Security Outlines. V roku 2017 pôsobil ako výskumný asistent v Ústave medzinárodných vzťahov v Prahe a momentálne pracuje v súkromnom sektore.*

Jak citovať: MACO, Jakub. Strategické angažovanie Ruskej federácie a Spojených štátov amerických v Južnom Kaukaze: Štyri etapy vývoja. *Vojenské rozhledy*. 2018, 27 (2), 125-141. ISSN 1210-3292 (print), 2336-2995 (on-line). Available at: www.vojenskerozhledy.cz